

Лекція 1

Тема: Пізнавальні психічні процеси

План

1. Чуттєве пізнання.
2. Абстрактне пізнання.

Список літератури:

1. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания / Б.Г. Ананьев. – М.: Наука, 2007. – 322 с.
2. Брунер Д.С. Психология познания. За пределами непосредственной информации / Д.С. Брунер. – М.: Космос, 2007. – 430 с.
3. Веккер Л.М. Психические процессы : В 3 т. - Т.І. / Л.М. Веккер. - СПб: Издательство Ленинградского университета, 1994. – 377 с.
4. Величкорский В.М. Психология восприятия / В.М. Величкорский, В.П. Зинченко, А.Р. Лурия. – М.: МГУ, 1993. – 277 с.
5. Логвиненко А.Д. Психология восприятия: Учебно-методическое пособие для студентов факультетов психологии государственных университетов / А.Д. Логвиненко. – М.: Слово, 2007. – 179 с.
6. Лурия А.Р. Ощущение и восприятие / А.Р. Лурия. – М.: Наука, 2009. – 389 с.

1. Чуттєве пізнання

Пізнання — вища форма відображення. Розкриваючи закони дійсності, пізнання в ідеальній формі відтворює предмети і явища в усій різноманітності їх властивостей. Це виявляється можливим тому, що пізнавальна діяльність людини ґрунтується на її предметно-чуттєвій, матеріальній практиці — діянні. Людина нічого не може знати про предмети і явища зовнішнього світу без того матеріалу, який одержує від органів чуття, тому чуттєве пізнання є необхідною умовою і невід'ємним аспектом пізнання. Це чуттєве пізнання проявляється в трьох формах: відчуття, сприймання і уявлення.

Те, як людина починає осягати світ, відбувається способом так званого «живого споглядання». Зазвичай під ним розуміють чуттєве пізнання, або ж відображення реальності у вигляді відчуттів, сприйняття і уявлень. Між різними філософськими течіями виникла суперечка про те, чи обумовлені всі ці типи розуміння суспільною практикою, або ж їх можна звести до психічної діяльності окремо взятого індивіда. Крім того, в цій суперечці піднімалася ще проблема про те, що головне в цьому процесі - те, як діє на нас об'єкт, або те, як ми своєю мозковою діяльністю цей предмет конструємо.

Чуттєве пізнання починається з відчуття. Воно виникає в зв'язку з тим, що якісь явища або їх окремі властивості безпосередньо впливають на органи чуття людини і створюють перше відображення цих феноменів у нашій свідомості. Тому навіть з'явилася теорія про те, що нам дано тільки «схопити» деякі характеристики, а чи реальні зв'язки між ними, які ми нібито встановлюємо, ще невідомо. Пов'язуючи суб'єкт із зовнішнім світом і будучи одним з джерел інформації, відчуття дають неповну, дуже обмежену і односторонню картину дійсності.

Чуттєве пізнання як процес продовжується більш складним ступенем – сприйняттям. Воно вже відображає сукупність властивостей, притаманних предметів і феноменам. Тобто ця стадія осягнення дає нам більш цілісний образ, який ми можемо розділити на безліч аспектів і нюансів. При цьому, незважаючи на те, що фундаментом сприйняття є відчуття, воно не зводиться тільки до їх механічної суми. Це вже зовсім інша форма, яка не тільки дозволяє нам дізнаватися щось нове (наприклад, розкриває нам властивості і риси якихось об'єктів), але також виконує функцію регулювання цього процесу. Сприйняття направляє нашу діяльність, виходячи з характерних якостей предметів, які стали нам відомі завдяки йому.

Чуттєве пізнання також створює образи, але виходячи не з безпосереднього впливу предметів на суб'єкт, а з пам'яті про сліди цього впливу, який відбувався раніше. Таким чином, це узагальнена картина феномена або об'єкта, якого ми вже не бачимо і не чуємо. Більш того, такий

образ може не тільки відтворювати минуле, а й екстраполюватися на майбутнє, стаючи уявою. Цікаві в цьому відношенні теорії Локка і Берклі про людську свідомість як про специфічне дзеркало, що створює уявлення про ціле за його частинами.

Таким чином, початкові способи пізнання ґрунтуються на більш-менш адекватному відображенні явища чи предмета в нашому мозку завдяки відчуттям. Проте повною мірою їх можна вважати такими лише в тому випадку, коли мова йде про визначення джерела наших відомостей про реальність. Адже інформація такого роду тільки тоді може вважатися знанням у філософському сенсі цього слова, якщо вона пов'язана з подальшою розумовою діяльністю, підпорядковується її категоріальному апарату логіки і керується ним. Іншими словами, якщо кожна така чуттєва форма містить людський сенс і значення, тоді її можна вважати першим етапом осягнення світу.

Без тріади відчуття-сприйняття-відображення були б неможливі основні рівні пізнання. Однак воно обмежене за своєю суттю і можливостями і не може повністю дати істинного або хоча б наближеного до нього зі значним ступенем ймовірності інформування про реальність. Такий рівень досягається вже наступною стадією процесу осягнення, що виходить за межі безпосереднього сприйняття. Цією вищою формою пізнання, в порівнянні з чуттєвим, є раціональне мислення.

Отже, простими формами відображення оточуючого світу є відчуття та сприймання.

Відчуття — це відображення окремих властивостей предметів або явищ матеріального світу, що безпосередньо впливають на органи чуття: кольори, форми, запахи, смаки та ін.

Сприймання — це цілісний образ матеріального предмета, що безпосередньо впливає на органи чуття. Так, зорове сприймання дерева, що росте під вікном, або книги, що лежить на столі, слухове сприймання музичної мелодії тощо.

Уявлення — це чуттєвий образ предмета, що в даний момент не сприймається, але сприйнятий раніше в тій чи іншій формі. Так, уявлення про людину, з якою доводилося зустрічатися раніше, або про предмет, що є в приміщенні.

Роль чуттєвого відображення дійсності в забезпеченні всього людського пізнання надто значна: по-перше, органи чуття є єдиним каналом, що безпосередньо зв'язує людину із зовнішнім предметним світом; по-друге, без органів чуття людина не здатна взагалі ані до пізнання, ані до мислення. Втрата частини органів чуття ускладнює пізнання, але не перекриває можливостей (це пояснюється взаємною компенсацією одних органів чуття іншими, мобілізацією резервів в діючих органах чуття спроможністю індивіда концентрувати увагу, волю тощо). По-третє, раціональне базується на аналізі того матеріалу, що дають органи чуття. Регулювання предметної діяльності здійснюється, насамперед, за допомогою інформації, що одержують органи чуття. Органи чуття дають той мінімум первинної інформації, що виявляється необхідною для різностороннього пізнання об'єкта, щоб розвивати наукове знання. Однак чуттєве пізнання дає знання лише про зовнішні властивості предметів, про окремі конкретні речі. Практична ж діяльність зіштовхує людину з різноманітними властивостями предметів. Людина прагне до узагальнення сприйнять і уявлень, до проникнення в суть речей, до пізнання законів природи і суспільства. А це неможливо без абстрактного мислення.

2. Абстрактне пізнання

На відміну від чуттєвого пізнання, мислення відображає зовнішній світ в абстракціях. Абстрактне раціональне мислення здатне узагальнювати безліч однорідних предметів (меблі, будинок, овочі, війна, політика тощо), виділяти найважливіші властивості, розкривати закономірні зв'язки, відображати дійсність в узагальнених образах шляхом оцінки. Особливостями абстрактного мислення є: по-перше, те, що мислення відображає дійсність в узагальнених образах. На відміну від чуттєвого

пізнання, мислення абстрагується від одиничного (окремого), виділяє в предметі загальне, що повторюється, істотне. Виділяючи загальні ознаки, притаманні всім студентам, молоді, створюємо абстрактний образ студента з притаманними узагальненими якостями (професіоналізм, висока загальна культура, мужність, рішучість, принциповість тощо). Узагальнюючи одержані знання, люди шляхом абстрактного мислення відкривають закони природи, суспільства і пізнання, проникають в суть явища, встановлюють закономірний зв'язок між ними. По-друге, те, що мислення — процес опосередненого відображення дійсності. За допомогою живого споглядання пізнаємо лише те, що безпосередньо впливає на органи чуття. Людина бачить березовий гай, чує спів птахів, вдихає пахощі квітів. Завдяки абстрактному мисленню одержуємо нові знання не безпосередньо, а на основі вже наявних знань, тобто опосередковано. Знання, одержане з уже наявних знань, без звернення в кожному конкретному випадку до досвіду, до практики, називається вивідним, а сам процес одержання — виведенням. Одержання нових знань шляхом виведення широко застосовується в пізнавальній діяльності людини.

Мислення нерозривно зв'язане з мовою. Яка б думка не виникла в голові людини, може виникнути і існувати лише на базі мовного процесу, у словах і реченнях. За допомогою мови люди висловлюють і закріплюють результати розумової праці, обмінюються думками, добиваються взаємного розуміння. Мислення — процес активного відображення дійсності. Активність характеризує весь процес пізнання, але, насамперед, абстрактне мислення. Створюючи абстракції, людина перетворює знання про предмети дійсності, відволікається від них, оперує ідеальними образами, висловлюючи їх не тільки засобами природної мови, але й символами формалізованої мови, яка відіграє особливу роль в сучасній науці. Отже, узагальнений і опосередкований характер відображення дійсності, безперервний зв'язок з мовою, активний характер відображення — такі основні особливості абстрактного мислення.

Існують і форми абстрактного мислення: поняття, судження, умовивід.

Поняття — це форма мислення, в якій відображаються суттєві і віокремлювальні ознаки предмета або класу однорідних предметів. Виділяючи характерні ознаки одного предмета або загальні ознаки, що повторюються у групі предметів, створюємо поняття предмета А як деяку сукупність його суттєвих ознак а, в, с, сі та ін., так чи інакше зв'язаних один з одним. Різноманітні предмети відображаються в мисленні людини однаково — як певний зв'язок їх суттєвих ознак, тобто у формі поняття.

Судження — це така форма мислення, в якій шляхом поєднання понять будь-що утверджується або заперечується про предмети чи явища. Так, «місто Запоріжжя розташоване на березі Дніпра», «F-15 — основний тактичний винищувач військово-повітряних сил США». Структура судження така: S — P, де S (суб'єкт) — предмет судження і P (предикат) — поняття про ознаки предмета, знак «-» — позначка зв'язку між ними. Під S і P можна розуміти будь-які предмети та їх властивості, під знаком «-» — будь-який зв'язок (і позитивний, і негативний). Отже, судження є певний спосіб відображення відносин предметів дійсності, висловлений у формі утвердження або у формі заперечення.

Умовивід — форма мислення, в якій з одного або декількох суджень на підставі певних правил одержується нове судження, з необхідністю чи певною мірою імовірності наступне з них. Структура всякого умовиводу включає посилки, висновки і логічний зв'язок між посилками і висновками. Посилками умовиводу називаються початкові судження, з яких виводиться нове судження. Висновками називається нове судження, одержане логічно з посилок. Логічний перехід від посилок до висновків і називається висновком. Умовивід за своєю структурою складніша форма мислення, аніж поняття і судження. Поняття і судження входять в умовивід як елементи. Отже, абстрактне мислення у формі понять, суджень і умовиводів дає можливість повніше і глибше пізнати об'єктивний світ, розкрити найважливіші, суттєві сторони, зв'язки, закономірності дійсності.

Проблема відповідності знань об'єктивної реальності відома у філософії як проблема істини. Питання: що таке істина є, по суті, питанням про те, як взаємодіє знання із зовнішнім світом, як встановлюється і перевіряється відповідність знань і об'єктивної реальності. Проблема істини є проблема достовірного, правильного, адекватного (від лат. *adaequatus* — прирівняний) знання, сформульована і усвідомлена ще в Стародавній Греції. В чому ж суть істини? Елеати і софісти сумнівалися в тому, що знання людини, особливо чуттєві, дають вірні відомості про навколишній світ, правильно відображають. Платон наполягав, що можливі лише знання про вічні і незмінні ідеї, а відомості про чуттєвий світ, тобто думки, недостовірні. Тому і виникла проблема встановлення відповідності між знаннями і об'єктивними явищами. Така відповідність одержала у філософії назву істини. Аристотель писав: «Істину говорить той, хто вважає роз'єднане роз'єднаним і зв'язане — зв'язаним, а неправдиве — той, хто думає протилежне тому, як стоїть справа з речами». Аристотель сформулював класичну концепцію істини, що збереглася до сучасності. За концепцією, істина — це відповідність не між окремими поняттями і об'єктивними явищами і процесами, а між певними твердженнями, тобто судженнями і висловлюваннями, і об'єктивним станом справ. Справді, поняття «парне число», «закон тяжіння», «тюфтельки», «спин» самі собою не неправдиві і неістинні. Однак твердження, включаючи ці поняття, наприклад, «всі парні числа діляться на п'ять без залишку», «закон тяжіння не перешкоджає польоту реактивних літаків», «спин — особлива фізична характеристика деяких елементарних часток», «тюфтельки виготовляються з легованої сталі», можуть бути неправдивими або істинними. Так, парні числа і тюфтельки твердження неправдиві, тоді як закон тяжіння і спин істинні.

Поняття, судження і умовиводи, за допомогою яких висловлюються знання про навколишній світ і про самих себе, є не тільки відображенням навколишнього світу, але й продуктом діяльності. Отже, в знаннях є щось, що залежить від людини, що їх виробляє, тобто суб'єкта пізнання. Оскільки ж

знання відображають об'єктивний світ, є в них і такий зміст, що ані від людини, ані від людства не залежить, і, отже, залежить лише від об'єктивного світу. Тут можна ввести поняття «об'єктивна істина», під якою розуміється зміст людських знань, незалежних від свідомості і волі людей, і відповідно відображуваним предметам, явищам матеріального світу. Твердження, що вода при нормальному тиску і температурі $+100^{\circ}$ за Цельсієм кипить і перетворюється на пар, є об'єктивною істиною. Хоча те, що вимірюємо температуру кипіння за шкалою Цельсія, а не за шкалою Фаренгейта або Реомюра, залежить від людини, тоді як сам факт кипіння і перетворення води на пар ані від людини, ані від людства не залежить.

Форму вираження об'єктивної істини, залежну від конкретних історичних умов, що характеризують ступінь її точності, суворості і повноти, що досягнута на такому рівні пізнання, називають відносною істиною. Отже, весь розвиток людського пізнання, в тому числі і науки, є постійна зміна одних відносних істин іншими, що повніше і точніше висловлюють об'єктивну істину. Процес пізнання є дедалі більш і більш повне і точне пізнання об'єктивної істини. Повне, точне, всебічне, вичерпне знання про будь-яке явище називають абсолютною істиною.

Виникає запитання: «чи можна досягти і сформулювати абсолютну істину?». Агностики на це питання відповідають негативно, посилаються на те, що в процесі пізнання справу мають лише з відносними істинами. Кожна з них, розмірковують агностики, виявляється іноді не повністю точною і повною, як в прикладі із Сонячною системою. Отже, вичерпне знання недосяжне. Метафізики вважають, що абсолютну істину можна пізнати і висловити в якійсь момент діяльності раз і назавжди. Часто здається, що в дуже простих випадках досягти абсолютного знання можна. Хіба не абсолютна істина твердження: Київ — столиця України! Але чи дасть це твердження вичерпне знання про чисельність населення Києва, про площу, кількість будинків, про те, коли Київ став столицею України тощо? Навіть якщо такі відомості вказати на якусь конкретну дату, через певний період

дані виявляться неточними. От і виходить, що абсолютна на перший погляд істина насправді є істиною відносною, бо не має повного, вичерпного, раз і назавжди вірного знання про столицю. Чим складніше те чи інше явище, тим важче досягти абсолютної істини, тобто повного, вичерпного знання про явище. І все ж таки абсолютна істина існує, її треба розуміти як ту межу, до якої прагне людське пізнання. Кожна відносна істина — це сходинка, крок, що наближає до певної мети.

Отже, відносна і абсолютна істини — це лише різні рівні, або форми, об'єктивної істини. Знання завжди відносне, бо залежить від рівня розвитку суспільства, техніки, стану науки тощо. Чим вище рівень пізнання, тим повніше наближаються до абсолютної істини. Але процес може тривати нескінченно, бо на кожному етапі історичного розвитку відкриваються нові сторони і властивості в навколишньому світі і створюються дедалі повніші і точніші знання. Такий постійний процес переходу від одних відносних форм об'єктивної істини до інших - найважливіший прояв діалектики в процесі пізнання. Кожна відносна істина містить в собі частку абсолютної. І навпаки, абсолютна істина — це межа нескінченної послідовності істин відносних, тобто можна сказати, що будь-яка істина абсолютно-відносна.

Точне врахування всіх умов, в яких перебуває об'єкт пізнання, допускає конкретність істини. Конкретність це властивість істини, основана на знанні реальних зв'язків, взаємодії всіх сторін об'єкта, головних суттєвих властивостей, тенденцій розвитку. Так, істинність або хибність тих чи інших суджень не може бути встановлена, якщо не відомі умови місця, часу і т. п., в яких сформульовані. Судження, що вірно відображає об'єкт в таких умовах, стає неправдивим до того ж об'єкта в інших обставинах. Наприклад, судження «вода кипить при 100 ° за Цельсієм» істинне лише за умови, що йдеться про звичайну воду і нормальний тиск. Це положення втратить істинність, якщо взяти так звану важку воду або змінити тиск. Що дає людям гарантію істинності їх знань, служить підставою для відокремлення істини від обману і помилок? Ще Іммануїл Кант писав: «... все питання в тому, щоб

знайти загальний і вірний критерій істини для всякого значення». Кожний об'єкт поряд із загальними рисами наділений і індивідуальними особливостями, має свій унікальний контекст життя. За таких умов поряд з узагальненим потрібен і конкретний підхід до об'єкта: немає абстрактної істини, істина завжди конкретна. Чи істинні, наприклад, принципи класичної механіки? Так, істинні стосовно до макротіл і порівняно невеликих швидкостей руху. За такими межами принципи механіки перестають бути істинними. Принцип конкретності істини вимагає підходити до фактів не з загальними формулами і схемами, а з урахуванням конкретної обстановки, реальних умов.

Свідомість являє собою усвідомлене буття або ставлення людини до свого буття. Знання є об'єктивною реальністю, яка існує у свідомості людини, що відображає або відтворює у своїй діяльності закономірні й об'єктивні зв'язки світу. Пізнання – це процес вивчення людиною світу або самого себе. За допомогою нього ми отримуємо знання, які допомагають розвиватися і створювати щось нове. Наука про пізнання називається гносеологією.

Раціональне пізнання – це не що інше, як пізнавальний процес, що здійснюється за допомогою різних форм розумової діяльності. Протилежністю його є чуттєве пізнання, при якому людина отримує знання про предмети, а також явища навколишнього світу за допомогою своїх органів почуттів.

Всі його форми мають певні загальні характеристики. У першу чергу відзначимо те, що всім їм властива спрямованість на відображення саме загальних властивостей предметів пізнання. Також для них характерно абстрагування від єдиних властивостей. Ставлення до пізнаваної реальності є опосередкованим. Також варто відзначити їх зв'язок з мовою.

Раціональне пізнання у філософії має три форми: перша – поняття, друга – судження, третя – умовивід. У понятті укладені всі основні властивості того чи іншого предмета, судження що небудь заперечує або

стверджує про предмет чи явище, а умовивід дозволяє отримувати нові судження з одного або декількох старих.

Раціональне пізнання має також пошукові форми :

- проблема;
- гіпотеза;
- питання;
- ідея.

Форми системного вираження знання про предмети:

- закон;
- науковий факт;
- наукова картина світу;
- теорія;
- принцип.

Існують також форми нормативного знання:

- метод;
- спосіб;
- програма;
- прийом;
- алгоритм;
- пізнавальна традиція.

Між формами чуттєвого і раціонального пізнання є певний зв'язок. Його характер може бути складним і динамічним. Основна суть в тому, що дані, отримані чуттєвим чином, піддаються уявній обробці. Раціональні знання формуються на підставі тієї інформації, яка надходить безпосередньо від органів чуттів. В якості яскравого прикладу єдності раціонального і чуттєвого пізнання можна навести інтуїцію.

Раціональне пізнання регулюють закони логіки: закон несуперечливості, тотожності, достатньої підстави, виключеного третього.

Раціональне пізнання (його процес) завжди контролюється і виробляється свідомо. На шляху до конкретного результату суб'єкт пізнання

обґрунтовує і усвідомлює кожен крок дуже чітко. З цієї причини його називають пізнанням в логічній формі (процесом логічного пізнання).

Саме по собі раціональне пізнання не вичерпується одними тільки процесами. Воно включає в себе також осягнення шуканого. Такий результат може бути досягнутий неусвідомлено і невідконтрольно. Це називається інтуїцією. Інтуїція являє собою щось на зразок осягання, яке приходить несподівано. Інакше кажучи, це знання, яке отримане без міркувань. Довгий час сутність інтуїції була нерозкрита. Наукові способи для її вивчення не застосовні. Також варто відзначити, що вона не підвладна логічному аналізу. З часом вчені дійшли висновку, що вона є особливою формою пізнання. Вдалося виявити її головні різновиди: чуттєва інтуїція; інтелектуальна інтуїція.

У першому випадку пізнає отримує будь-які знання моментально, ґрунтуючись лише на тотожності, у другому – за допомогою синтезу та оцінки.

Глосарій

Відчуття — це сенсорний процес та його результат (сенсорний образ) психічного відображення суб'єкта окремих властивостей предметів та явищ при безпосередній дії фізичних та хімічних подразників на периферію аналізаторів (якою є органи чуття та рецептори).

Сприйняття, сприймання (перцепція, від лат. *perceptio*) — пізнавальний психічний процес, який полягає у відображенні людиною предметів і явищ, у сукупності всіх їх якостей при безпосередній дії на органи чуття.

Пам'ять — психічний процес, який полягає в закріпленні, збереженні, наступному відтворенні та забуванні минулого досвіду, дає можливість його повторного застосування в життєдіяльності людини.

Міслення — це процес опосередкованого й узагальненого відображення у мозку людини предметів об'єктивної дійсності

в їх істотних властивостях, зв'язках і відношеннях, в результаті якого формується інтелект особистості.

Мовлення — це процес спілкування людей між собою за допомогою мови, а також створення та передача повідомлення за допомогою радіо чи телебачення.

Увага — спрямованість психічної діяльності людини та її зосередженість у певний момент на об'єкти або явища, які мають для людини певне значення при одночасному абстрагуванні від інших, в результаті чого вони відображаються повніше, чіткіше, глибше, ніж інші.

Уява — конструктивне, хоча не обов'язково творче вживання минулого чуттєвого досвіду, оживленого як образи в даному досвіді на ідейному рівні, яке у своїй сукупності не є відтворенням минулого пережиття, але новим формуванням матеріалу, що походить з минулого досвіду.

Тести для самоконтролю

1. В чому полягає специфіка уваги у порівнянні з іншими регулятивними процесами психіки ?
 - а) увага не має власного специфічного „продукту”;
 - б) увагу важко дослідити експериментально;
 - в) в термін „увага” різні автори вкладають різний зміст.
2. Увага – це ...
 - а) зосередженість і спрямованість свідомості на певних об'єктах;
 - б) вибіркоче сприймання об'єктів;
 - в) форма організації і необхідна умова психічної діяльності людини.
3. Відчуття починається з
 - а) фізичного процесу;
 - б) фізіологічного процесу;
 - в) психічного процесу.
4. Основною властивістю відчуттів є ...
 - а) предметність;

- б) узагальненість;
 - в) інтенсивність.
5. Мовлення розвивається в результаті...
- а) інтеріоризації засвоєної мови;
 - б) наслідування "батьківської моделі";
 - в) генетичного спадку.
6. Внутрішнє мовлення...
- а) згорнуте;
 - б) емоційно насичене.
7. Наочно-образне мислення пов'язане з...
- а) оперуванням поняттями;
 - б) рефлексією;
 - в) оперуванням уявленнями.
8. Поняття – це найважливіший елемент...
- а) пам'яті;
 - б) мислення;
 - в) мовлення.
9. Короткочасне пам'ять...
- а) має ємність, що не перевищує 11 елементів;
 - б) аналог сенсорної пам'яті;
 - в) зберігає інформацію в межах 2 хвилин.
10. Довготривала пам'ять...
- а) має обмежену ємність;
 - б) має практично необмежену тривалість;
 - в) непов'язана з емоціями.
11. Уява – пізнавальний процес...
- а) пов'язаний зі створенням випереджуючих образів-уявлень;
 - б) пов'язаний з відтворенням уявлень раніше сприйнятих предметів і явищ;
 - в) пов'язаний з організацією системи понять.

12. Інтелект – це...
- а) набір окремих психічних процесів;
 - б) єдина універсальна здібність;
 - в) стійка структура в когнітивних здібностей яка забезпечує розумну поведінку
13. В якому з видів діяльності діє репродуктивна діяльність?
- а) конструювання нового приладу;
 - б) робота учня з контурною картою;
 - в) опис рис героїв художньо-літературного твору.
14. За формою виокремлюють такі види мислення:
- а) наочно-дійове;
 - б) теоретичне;
 - в) дискурсивне.
15. Наочно-образне мислення пов'язане з...
- а) оперуванням поняттями;
 - б) рефлексією;
 - в) оперуванням уявленнями.
16. Поняття – це найважливіший елемент...
- а) пам'яті;
 - б) мислення;
 - в) мовлення.
17. З розвитком понять іде і становлення...
- а) аналізу;
 - б) порівняння;
 - в) узагальнення;
18. В концепції Л.С.Виготського мислення і мовлення...
- а) абсолютно тотожні;
 - б) мають різне генетичне коріння;
 - в) являються незалежними одне від одного функціями.
19. Чи є уява у тварин?

- а) лише у вищих представників тваринного світу;
- б) у всіх тих що виготовляють знаряддя праці;
- в) немає.

20. Утворення образу уяви, що здійснюється шляхом сполучення елементів, взятих з інших уявлень, називається:

- а) типізацією;
- б) доповненням;
- в) аглютинацією.